

ЛІТЕРАТУРА

1. Про транспорт: Закон України від 10. 11. 94 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51.
2. Про страхування: Закон України від 07. 03. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18.
3. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40.
4. Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12. 05. 1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30.
6. Про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті: Постанова Кабінету Міністрів України від 14. 08. 1996 року № 959 // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 213-214.
7. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23. 05. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47.
8. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31. 03. 95 р. № 4.
9. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27. 03. 92 р. № 6 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах / За заг. ред. В. Т. Маляренко. – К, 2004.
10. Брагинский М. И. Витрянский В. В. Договорное право. Книга четвертая: Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. – М.: Статут, 2004.
11. Булгакова І. В., Клепкова О. В. Транспортне право України: Акад. курс. Підручн. – К.: Видавничий дім „Ін Юре”, 2005.
12. Гуцуляк В. Н. Морское право: Учебн. пособ. – М.: РосКонсульт, 2000.
13. Егиназаров В. А. Транспортное право: Учебн. пособ. – М., 1999.
14. Залесский В. В. Транспортные договоры. Учебно-практич. пособ. – М.: Юринформцентр, 2001.
15. Залесский В. В. О защите прав пассажира в отношениях с транспортной организацией-перевозчиком // Право и экономика. – 2000. – № 9.
16. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
17. Тарасов М. А. Транспортное право. – Ростов н/Дону, Изд-во Ростовского университета, 1968.
18. Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А. Гражданское право Украины. Учебник.-Х.: Одиссей, 2004.
19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/ За ред. Є. О. Харитонова. – Х.: Одиссей, 2004.
20. Цивільне право України: Підручник у двох книгах/ За ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2005. - Кн. 2.
21. Шемякин А. Н., Короткий Т. Р. Правовое регулирование морской перевозки грузов и пассажиров: Учебное пособие. – Одесса: ЛАТСТАР, 1999.
22. Юридический справочник по торговому мореплаванию / Под ред. А. С. Кокина. – М.: Спарк, 2002.

УДК 347.513:347.15/17

В.А. Чернат

**МІСЦЕ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ РЯТУВАННЯ ЖИТТЯ
ТА ЗДОРОВ'Я ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СИСТЕМІ
НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Питання визначення місця зобов'язань із рятування життя та здоров'я фізичної особи (людини) у системі недоговірних зобов'язань вітчизняного цивільного законодавства є актуальними з теоретичної і практичної точок зору.

Це пояснюється тим, що більшість недоговірних зобов'язань (за винятком зобов'язань, що виникають з публічної обіцянки винагороди) мають подібні підстави свого виникнення – завдання майнової або немайнової шкоди учаснику цивільних відносин.

Подібність підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, у свою чергу, зумовлює і подібність правовідносин, у межах яких вони реалізуються.

Недоговірні зобов'язання, пов'язані із вчиненням дій в інтересах іншої особи, також об'єднує їх спрямованість на відшкодування шкоди, яка виникла у особи, котра вчиняла дії для відвернення загрози.

Зазначені та інші подібні риси зумовили формування в радянському цивільному праві точки зору (котра з часом набула поширення і у вітчизняній цивілістиці), згідно якій зобов'язання, що виникають внаслідок виникнення шкоди у особи під час здійснення нею рятування здоров'я та життя фізичної особи, розглядаються як різновид “зобов'язань із дій, вчинених особою без відповідних повноважень” [1], або як вид більш широкої категорії “Зобов'язання, які виникають внаслідок відвернення шкоди, що загрожує іншим особам” [2].

Попри свою актуальність відповідна проблематика практично не була предметом спеціального дослідження. Частково до неї зверталися лише автори, які розглядали подібні за сутністю та змістом зобов'язання і контексті своїх розвідок проводили відмежування тих чи інших зобов'язань від зобов'язань, що виникають внаслідок рятування життя та здоров'я фізичної особи [2].

Проте жоден з цих науковців не ставив собі за мету з'ясування місця саме досліджуваних тут зобов'язань у системі недоговірних зобов'язань, а тому розгляд зазначеними правознавцями особливостей зобов'язань із рятування життя та здоров'я фізичної особи мав фрагментарний характер.

Тому проблематику, яка висвітлюється у цій статті, можна визнати на цей момент недослідженою, чим і зумовлюється напрям та характер питань, що у ній розглядаються.

Отже, для того щоб провести розмежування споріднених відносин, передусім, дамо коротку характеристику зобов'язань, котрі належать до згаданої групи відносин, які виникають у зв'язку із відверненням шкоди.

Звертаючись до розгляду питання про місце зобов'язань, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, поміж інших недоговірних зобов'язань, передусім слід провести розмежування цих зобов'язань та інших зобов'язань, що виникають внаслідок дій в інтересах іншої особи, передбачених ст. 1158–1160 (вчинення дій в інтересах іншої особи без доручення) та ст. 1162 ЦК України (зобов'язання, які виникають внаслідок рятування майна іншої особи).

Така необхідність зумовлена тим, що зазначені вище зобов'язання мають однакові за типом підстави виникнення: це правомірні дії, спрямовані на відвернення шкоди, яка загрожує майновим або особистим інтересам іншої особи. При цьому такі дії вчиняються не на підставі договору сторін, а виключно з ініціативи однієї сторони, котра діє на свій ризик, “без відповідних повноважень”.

Стаття 1162 ЦК України передбачає, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повнова-

жень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі.

Частина 2 ст. 1162 ЦК України встановлює, що шкода, завдана майну особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища та з урахуванням майнового становища власника (володільця) майна, якому завдана шкода [3].

Об'єднує зобов'язання, які виникають на підставі ст. 1161 та ст. 1162 ЦК України, те, що підставою виникнення і тих, і інших є вчинення рятувальних дій, спрямованих на відвернення загрози, яка загрожувала інтересам іншої особи.

Разом із тим між зазначеними однорідними зобов'язаннями існує низка важливих відмінностей.

По-перше, різними є характер благ, яким загрожує небезпека і відповідно стосовно яких вчиняються “рятувальні” дії. У випадках, передбачених ст. 1161 ЦК України, це здоров'я та життя фізичної особи. У випадках, про які йдеться у ст. 1162 ЦК України, це майно фізичної або юридичної особи.

По-друге, існують відмінності у визначенні кола суб'єктів одного та іншого зобов'язання. Так, у разі виникнення шкоди в особи, котра рятувала здоров'я та життя фізичної особи, обов'язок її відшкодування у будь-якому разі покладається на державу.

Натомість, обов'язок відшкодування шкоди, зазваної рятувальником при рятуванні майна іншої особи, у залежності від характеру шкоди, яка виникла у рятувальника, може покладатися або на державу, або на самого власника (володільця) майна, відносно якого вчинялися рятувальні дії.

По-третє, різні концептуальні підходи з урахуванням характеру блага, якому загрожувала небезпека, характеру шкоди, завданої рятувальнику, і суб'єкта, зобов'язаного до її відшкодування, містяться у ЦК України стосовно визначення розміру шкоди, яка виникла у особи, що вчиняла рятувальні дії, і яка підлягає відшкодуванню. Зокрема, якщо шкода, яку зазнала особа, яка рятувала здоров'я та життя іншої особи, підлягає відшкодуванню державою у повному обсязі, то в тому разі, коли відшкодування зазначених рятувальником збитків покладається на власника (володільця) майна, розмір відшкодування шкоди не може перевищувати вартості майна, щодо якого здійснювалися рятувальні дії.

Певну подібність до зобов'язань із рятування життя та здоров'я фізичної особи мають також зобов'язання, котрі виникають внаслідок вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.

Згідно із ст. 1160 ЦК України особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких були вчинені дії. При цьому, якщо особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, при першій нагоді не повідомила цю особу про свої дії, вона не має права вимагати відшкодування зроблених витрат.

Характерною властивістю зазначених зобов'язань є те, що право особи, яка вчиняла дії в чужих інтересах, на відшкодування зазначених при цьому витрат

виникає за наявності певних спеціальних (додаткових) умов, котрі спрямовані на забезпечення інтересів особи, стосовно якої вчинялися дії без доручення. Зокрема, важливою передумовою виникнення права на відшкодування понесених витрат є інформаційний обов'язок: особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення і при першій же нагоді не повідомила зацікавлену особу про свої дії, не має права вимагати відшкодування зроблених витрат [4, 5].

З наведеної характеристики зобов'язань, що виникають внаслідок вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення, випливає низка їх відмінностей від зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи.

По-перше, різними є об'єкти, щодо яких вчиняють дії. Стаття 1161 ЦК України передбачає наслідки рятування “здоров'я та життя фізичної особи”, тоді як у ст. 1160 ЦК України йдеться вчинення дій “в майнових інтересах іншої особи”.

По-друге, різним є характер дій, спрямованих на захист інтересів іншої особи. Якщо у стаття 1161 ЦК України йдеться про “рятування” здоров'я та життя, то у статті 1158 ЦК України зазначається, що особа, яка діє без доручення, “вчиняє дії, спрямовані на їх запобігання, усунення або зменшення”.

По-третє, відшкодування витрат, зазначених при вчиненні дій в майнових інтересах іншої особи, у будь-якому разі покладається на ту фізичну або юридичну особу, в інтересах якої вчинялися дії без доручення, тоді як у разі рятування здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї зобов'язаним до відшкодування шкоди, завданої рятувальнику, суб'єктом завжди є держава.

По-четверте, виникнення права у того, хто вчиняв дії в майнових інтересах іншої особи, на відшкодування витрат залежить від кінцевого результату вчинених ним дій, від розумності та виправданості останніх, а також від виконання ним інформаційного обов'язку повідомити зацікавлену особу про вчинення дій у її майнових інтересах.

Натомість, коли йдеться про вчинення дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, від особи, котра здійснює такі рятувальні дії, законом не вимагається ні обов'язкового досягнення позитивного результату вчинених дій, ні обрання найбільш розумного та виправданого варіанта рятувальних дій, ані повідомлення заінтересованій особі про наміри рятувальника вчиняти дії, спрямовані на рятування здоров'я та життя останньої.

Завершуючи порівняння зобов'язань, що виникають внаслідок вчинення дій в інтересах іншої особи без її доручення, та зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, слід зазначити, що ЦК України не сприйняв ідеї розширеного тлумачення зобов'язань, що виникають внаслідок ведення чужих справ без доручення.

На нашу думку, це свідчить про те, що відповідно до концепції недоговірних зобов'язань у ЦК України чітко розмежовуються зобов'язання, які виникають в результаті вчинення “рятувальних дій”, і зобов'язання, які виникають у результаті іншої діяльності в інтересах іншої особи.

На користь такого висновку свідчить і порівняння зобов'язань, які виникають у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної

особи, із основними способами самозахисту цивільних прав, передбаченими ст. 19 ЦК України, котрі також мають метою відвернення шкоди, яка загрожує інтересам, що охороняються законом (у тому числі можуть загрозувати здоров'ю та життю фізичної особи).

Стаття 19 ЦК України передбачає, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Слід зазначити, що ЦК України не містить обмежень способів самозахисту лише тими, які прямо передбачені законом або договором сторін, що, у свою чергу, всупереч висловленій раніше деякими науковцями позиції [6], дозволяє поширити поняття самозахисту не лише на дії, вчинені у власних інтересах, але й на дії, котрі вчиняються в інтересах іншої особи.

Як випливає з аналізу змісту та сутності ст. 19 ЦК України, самозахист має такі ознаки: 1) має місце порушення цивільного права або існує небезпека його порушення; 2) існує необхідність припинення (запобігання) вказаного порушення власними силами (або за допомогою третіх осіб, котрі не є такими, що виконують свої функції, покладені на них законом); 3) відбувається застосування заходів, які відповідають характеру правопорушення, тобто не виходити за межі дозволеного.

Рятування здоров'я та життя фізичної особи за певних умов може бути способом самозахисту. Разом із тим, для рятування не властиві вимоги визначення співвідношення цінності між двома благами [7].

Крім того, слід враховувати і ту обставину, що термін “рятування” завжди стосується активних дій. Тому може йтися про “рятувальні дії”, але не можна сказати, що має місце “рятування у формі бездіяльності”. Натомість, стосовно самозахисту у літературі слушно, зазначалося, що він можливий як у формі дій, так і у формі бездіяльності (така форма самозахисту має місце у випадку притримання кредитором речі, яка підлягає передачі боржникові доти, доки відповідне зобов'язання не буде виконане) [8].

Враховуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що самозахист цивільних прав, про який йдеться у ст. 19 ЦК України, може бути одним із способів рятування здоров'я та життя фізичної особи.

Однак при цьому слід взяти до уваги, що дії із самозахисту не є власне самим зобов'язанням, а є підставою виникнення зобов'язань. Внаслідок цього дії, вчинені в стані крайньої необхідності, у залежності від характеру завданої шкоди та суб'єкта, якому завдана шкода, можуть бути, на нашу думку, як підставою виникнення зобов'язань у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи (ст. 1161 ЦК України), так і підставою виникнення зобов'язань відшкодування шкоди, завданої правомірними діями (ст. 1171 ЦК України). Тому між ними ставити знак рівності не можна.

Важливим також є проведення чіткої межі між цими зобов'язаннями та передбаченими главою 82 ЦК України “Зобов'язаннями відшкодування шкоди”, тобто, зобов'язаннями, які виникають внаслідок завдання шкоди іншій особі (деліктними зобов'язаннями).

Деліктні зобов'язання у найбільш загальному вигляді можуть бути визначені як такі, що виникли внаслідок правопорушення (делікту) правовідносини, один з учасників яких (потерпілий, кредитор) має право вимагати від особи, що завдала йому шкоду (чи іншої особи, зазначеної в законі), відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням, а боржник (особа, яка завдала шкоди, або особа, вказана у законі), зобов'язаний цю вимогу виконати [9].

Підставами виникнення обох видів зобов'язань є або той самий юридичний факт, або юридичні факти, котрі, у будь-якому разі, за зовнішніми ознаками належать до одного й того самого типу фактів реальної дійсності. Враховуючи цю подібність, разом із тим, слід звернути увагу і на те, що між деліктними зобов'язаннями і зобов'язаннями, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, існує низка серйозних відмінностей.

Головна відмінність між цими зобов'язаннями полягає в тому, що підставою виникнення деліктних зобов'язань є завдання шкоди правопорушенням, а підставою виникнення зобов'язань внаслідок дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичних осіб, є сукупність юридичних фактів – рятування здоров'я та життя фізичної особи і завдання шкоди в результаті вчинення правомірних дій. При цьому рятувальні дії самі по собі не лише не є протиправними, але, навпаки, є виконанням морального обов'язку взаємодопомоги, а тому заохочуються суспільством, а відтак і цивільним законодавством.

Друга відмінність стосується суб'єктного складу вказаних зобов'язань.

У зобов'язаннях відшкодування шкоди, передбачених главою 82 ЦК України, за загальним правилом, боржником є особа, яка завдала шкоду (ч. 1 ст. 1166 ЦК України). Якщо особа, котра заподіяла шкоду, не має необхідного обсягу деліктоздатності (не досягла 14 років, є визнаною судом недієздатною тощо), шкоду, завдану нею, відшкодовують батьки (усиновителі), опікун чи організація, під наглядом якої вони перебували, якщо останні не доведуть відсутність своєї вини (ст. 1178, 1179, 1184 ЦК України). Організація може бути боржником (особою, зобов'язаною відшкодувати шкоду), якщо шкода виникла в результаті неправомірних дій її працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків (ст. 1172 ЦК України). Крім того, у деяких випадках цивільно-правова відповідальність покладається на спеціально вказані у законі суб'єкти: державу, АРК, орган місцевого самоврядування (ст.ст. 1173, 1174, 1175, 1176 ЦК України).

Натомість, у зобов'язаннях, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, зобов'язаною до відшкодування шкоди особою завжди є держава, котра в даному разі приймає на себе обов'язок компенсації шкоди, завданої при вчиненні правомірних дій.

Відрізняються також підстави та умови виникнення тих та інших зобов'язань.

Підставою виникнення деліктних зобов'язань є протиправне завдання шкоди, тобто правопорушення.

Натомість, підставою виникнення зобов'язань внаслідок вчинення дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, є сукупність юридичних фактів: правомірних дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, і виникнення шкоди і рятувальника у зв'язку з такими діями.

Отже, низкою визначальних рис зобов'язання, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, відрізняються від інших різновидів недоговірних зобов'язань, фактично виступаючи самостійним, окремим видом недоговірних зобов'язань, спрямованих на запобігання шкоди, яка загрожує іншій особі [2].

З врахуванням викладеного вище можна дійти висновку, що місце зобов'язань, які виникають у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, у системі недоговірних зобов'язань визначається такими їхніми характерними рисами.

По-перше, вони належать до недоговірних зобов'язань, які мають специфічну спрямованість – забезпечити компенсацію шкоди, яку зазнала особа, котра вчиняла правомірні, високосвідомі дії, спрямовані на рятування здоров'я та життя фізичної особи.

По-друге, зазначені зобов'язання мають чітко виражену специфіку суб'єктного складу. У зобов'язаннях, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, одна особа – та, на яку покладається обов'язок відшкодування шкоди, відома наперед. Це – держава. Що стосується іншого учасника зазначених зобов'язань (уповноваженої особи), то він визначається тільки після вчинення рятувальних дій, внаслідок яких рятувальник, що зазнав шкоди, стає потерпілою особою – кредитором.

По-третє, зобов'язання, які виникають у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, займають своє особливе місце поміж недоговірних зобов'язань, яке зумовлюється специфікою підстави та умов їх виникнення, суб'єктного складу, змісту тощо.

Зазначені вище характерні риси зобов'язань, що виникають внаслідок дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, зумовлюють структуру відповідних зобов'язальних правовідносин.

Суб'єктами зазначених зобов'язань є уповноважена особа (кредитор, особа, яка рятувала здоров'я та життя фізичної особи, рятувальник, потерпілий) та боржник, тобто зобов'язана особа, котра має відшкодувати шкоду, якої зазнав рятувальник. Кредитором (рятувальником, уповноваженою на отримання відшкодування шкоди особою) може бути як фізична, так і юридична особа. Боржником (зобов'язаною особою) завжди є держава, котра виступає у цивільних відносинах через свої уповноважені органи.

Об'єктом зазначених зобов'язань є майнові та немайнові права фізичної або юридичної особи, котрі постраждали внаслідок того, що вона вчиняла дії, спрямовані на рятування здоров'я та життя фізичної особи.

Змістом цих зобов'язань є право особи, яка рятувала здоров'я та життя фізичної особи, на відшкодування зазваної нею шкоди і відповідний обов'язок держави відшкодувати шкоду, зазану тим, хто рятував здоров'я та життя фізичної особи, у повному обсязі (втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування тощо).

Підставою встановлення зобов'язань, які виникають у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, є сукупність

юридичних фактів, котра включає такі елементи: 1) вчинення фізичною або юридичною особою дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи; 2) виникнення у особи, яка вчиняла рятувальні дії, шкоди у зв'язку із вчиненням нею таких дій.

Таким чином, зобов'язання, які виникають у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, за своїми родовими ознаками належать до недоговірних зобов'язань, будучи елементом групи недоговірних зобов'язань, спрямованих на відвернення шкоди.

Разом із тим вони є самостійним видом недоговірних зобов'язань вітчизняного цивільного законодавства, відрізняючись від інших видів зазначених зобов'язань низкою істотних ознак сутнісного і формального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Т. 2. – С. 567-572.
2. Ставиский П. Р., Харитонов Е. О. Обязательства из ведения дел без поручения и некоторые смежные обязательства в советском гражданском праве // Проблемы социалистической законности. - Харьков: 1979. – Вып. 4. – С. 104-111.
3. Шапошников Д. Формування зобов'язань, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи, в цивільному законодавстві// Актуальні проблеми держави і права. Збірник наук. праць. – 2004. – Одеса: Юридична література. – Вип. 23. – С. 317-325.
4. Харитонов Е. О. Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения, в советском гражданском праве. Автореферат дис. ...канд. юрид. наук – Харьков: 1980. – 26 с.
5. Зубар В. М. Зобов'язання, що виникають з ведення чужих справ без доручення. Автореф. дис... канд. . юрид. наук. – К, 2001. – 18 с.
6. Азімов Ч. Н. Здійснення самозахисту в цивільному праві // Вісник Академії правових наук України. – Х.: – 2001. – № 2 (25). – С. 137 – 139.
7. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: Дис... канд. юрид. наук. – Харків, 2004. – С. 109-113.
8. Сидельников Р. Ознаки самозахисту цивільних прав // Вісник Академії правових наук України. – Х.: – 2004. – № 2 (37). – С. 216.
9. Русу С. Д. Делкти в цивільному праві України: Навч. посіб. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2001. – С. 12.
10. Харитонов Е. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України – К.: Істина, 2003. – С. 71.

УДК 346.546.4(477):351.813.12

Г.А. Ульянова

АНТИМОНОПОЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ УКРАИНЫ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ЗАЩИТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ МОРСКИМИ ПОРТАМИ

Глобализация мировой экономики, высокие темпы ее развития привели к возрастанию значения морских перевозок. Эти процессы сопровождаются повышением роли морских портов как основных транспортных узлов. В настоящее вре-